

ΓΕΝΙΚΕΣ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

1. Νομίζω ότι στην αντιμετώπιση του θέματός μας, που είναι συχνά μονοδιάστατη και δεν λαβαίνει υπ' όψη τα πολλά στοιχεία που συνθέτουν τη θέση των δύο φύλων και τους ρόλους τους καθώς και την αλληλεξάρτησή τους, δυσχέρειες παρεμβλήθηκαν και από το γεγονός ότι όχι σπάνια η αυστηρή ανάλυση αντικαθίσταται με ρητορικά και ανεκδοτολογικά επιχειρήματα, όπως παρατήρησαν οι Box και Hale.⁽¹⁾ Προσωπικά, προσθέτω: και με βάση προκατειλημμένες θέσεις, εμπνεόμενες από φανατισμό αντιφεμινιστικό ή φεμινιστικό. Παρά τις βαθιές φεμινιστικές πεποιθήσεις μου, χρήσιμο θεωρώ να επισημάνω τον κίνδυνο να πάθουμε οι Γ. φεμινίστριες εγκληματολόγοι ό,τι είχαν πάθει οι Α. εγκληματολόγοι. Εκείνοι έβλεπαν τα θέματα με τους διαστρεβλωτικούς φακούς των ανδροκρατικών πεποιθήσεων. Ας μη τα ιδούμε κι' εμείς με παραμόρφωτικούς φακούς κακώς εννοουμένου φεμινισμού.

Από όλα τα προηγηθέντα στα προηγούμενα κεφάλαια προκύπτει, νομίζω, ότι κρατούσα άποψη, την οποία και η γράφουσα συμμερίζεται, για την εξήγηση των ιδιαιτεροτήτων της γ.ε. (ιδιάζουσας ποσοτικά και ποιοτικά φαινομενολογίας και κάποιας πρόσφατης και ιδιαίτερης αυξητικής τάσης σε μερικές χώρες) είναι αυτή που θεωρεί ως κύρια αιτία όλων αυτών των φαινομένων το ρόλο και τη θέση του γυναικείου φύλου στην κοινωνία (σ' όλους τους τομείς της ζωής). Αν δεχθούμε λοιπόν αυτή την τοποθέτηση, ομολογώ ότι δεν καταλαβαίνω πώς είναι δυνατόν να μην αναμένουμε επιπτώσεις στην εγκληματική συμπεριφορά των Γ. σε περίπτωση αλλαγής αυτών των δυο βασικών αιτιωδών παραγόντων και πιο συγκεκριμένα κάποια προσέγγιση γ.ε. και α.ε., που οι πλείστες φεμινίστριες εγκληματολόγοι αμφισβητούν με οξύτητα. Αυτό θα μπορούσε να αποφευχθεί μόνο αν οι ιδιαιτερότητες της γ.ε. οφείλονταν κατά αποκλειστικό ή τουλάχιστο κύριο λόγο σε άλλους παράγοντες, σταθερούς, όπως η φύση της Γ., η βιολογική και ψυχολογική, πράγμα που απορρίψαμε καθώς και η κρατούσα σήμερα γνώμη.⁽²⁾

Σ' αυτό το σημείο θεωρώ χρήσιμη τη ρητή διασάφιση (που διαφαίνεται καθαρά και από την προηγηθείσα κριτική στη θεωρία της Adler, παρατήρησή μου υπό στοιχ. γ) ότι βασικά δεν θεωρώ το ρόλο και τη θέση των φύλων ως γενεσιουργούς παράγοντες του εγκληματικού φαινομένου γενικώς. Για την εξήγηση του εγκληματικού φαινομένου αλλά και του ρόλου και της θέσης των φύλων είναι αναγκαία μια θεωρία που να λαβαίνει υπ' όψη τους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς παράγοντες που λειτουργούν ως γενεσιουργοί και των δυο αυτών κοινωνικών φαινομένων (εγκλημα-

1. Βλ. S. BOX και HALE, ο.π. 1983, σ. 37.

2. Προσωπικά, δεν έχω αποκλείσει και την πιθανή συμβολή του βιολογικού παράγοντα, αλλά, πάντως όχι ως κύριου. Βλ. παρακ. Β' Εισαγωγικά.

τικότητας καθώς και ρόλου και θέσης των φύλων). Η αντιμετώπιση, όμως, αυτού του θέματος υπερβαίνει τα όρια του αντικειμένου αυτής της μελέτης, που, στοχεύοντας στην εξήγηση μόνο των ιδιαιτεροτήτων της γ.ε. (ποσοτικής και ποιοτικής διαφοροποίησης και κάποιας ιδιαίτερης αυξητικής τάσης), είναι εύλογο να ερευνά μόνο τις ειδικές εκείνες συνθήκες, τους ειδικούς παράγοντες, που λειτουργούν για τη γένεση αυτών των διαφορών. Κι' αυτές ακριβώς είναι εύλογο να ανάγονται στον ειδικό ρόλο και την ιδιαίτερη θέση της Γ. στην κοινωνία.

2. Ήδη εκάμαμε μνεία του πόσο πολλά είναι τα συστατικά στοιχεία του ρόλου και της θέσης της Γ., σε πόσους πολύπλοκους συνδυασμούς μπορεί να διαπλέκονται και να επενεργούν προς αλλαγές διαφόρων κατευθύνσεων και ειδών: άλλα προς κατεύθυνση αυξητική, άλλα προς μειωτική, άλλα –ή και τα ίδια ταυτόχρονα– προς ποιοτική μεταβολή. Έτσι, λ.χ., υποστηρίζεται ότι η παιδεία μειώνει ειδικά τη σεξουαλική εγκληματικότητα, η μείωση της καταπίεσης μπορεί να επιφέρει μείωση ειδικότερα της βίαιης γ.ε., η μείωση της υπερέντασης την ελάττωση διαφόρων πράξεων αποκλίνοσας συμπεριφοράς, ιδίως της κακοποίησης από τη μητέρα των παιδιών της κ.λ. Και οι πολυάριθμοι δυνατοί συνδυασμοί των στοιχείων αυτών – άλλων που ωθούν προς αύξηση και άλλων προς μείωση – είναι δυνατό να επιφέρουν διαφοροποιημένες συνέπειες. Η πολυπλοκότητα της σχετικής έρευνας, είναι συνεπώς, φανερή.

3. Τα πράγματα, όμως, γίνονται ακόμη πολυπλοκότερα αν αναλογισθούμε ότι, όπως παραπάνω υπαινιχθήκαμε, η αλλαγή θέσης και ιδίως ρόλου του ενός φύλου, δεν μπορεί να μην έχει αντίκτυπο, όχι μόνο στη δική του συμπεριφορά γενικά και στην εγκληματική δράση του, αλλά έμμεσα και στου άλλου φύλου. Έτσι, π.χ., η μείωση (και ακόμα περισσότερο, φυσικά, η κατάργηση) της αρχηγικής και κυριαρχικής υφής του ρόλου του Α. και της επιθετικότητας που ο «ανδρισμός» του επιβάλλει, κανονικά θα πρέπει να επιφέρει μείωση των πράξεών του βίας (κάθε μορφής) και καταπίεσης γενικά της Γ., με πιθανό αποτέλεσμα τη μείωση, όχι μόνο της ανδρικής βίαιης εγκληματικότητας, αλλά και της γυναικείας, ιδίως βίαιης, εγκληματικότητας, που όχι σπάνια αποτελεί αντίδραση στην ανδρική βία και καταπίεση.

Αυτά σημαίνουν ότι οι αλλαγές των μεταβλητών που συνθέτουν το ρόλο και τη θέση των δύο φύλων και η σχέση και αλληλεξάρτηση του ρόλου και της θέσης του ενός φύλου από το ρόλο και τη θέση του άλλου, θα διαφωτίσουν όχι μόνο τις ιδιαιτερότητες της γ.ε. σε κάποιο χρονικό σημείο, αλλά και τις εξελικτικές τάσεις των ιδιαιτεροτήτων αυτών.

Και οι εξελικτικές αυτές τάσεις νομίζω ότι είναι εύλογο να περιμένουμε ότι θα βαινουν προς κάποια προσέγγιση α.ε. και γ.ε., όσο οι ρόλοι και οι θέσεις των δυο φύλων θα πλησιάζουν περισσότερο, του γυναικείου προς τον ανδρικό, αλλά και του ανδρικού προς τον γυναικείο.⁽¹⁾

Η προσέγγιση όμως αυτή σε τί θα συνίσταται; όχι βέβαια στην υιοθέτηση από τις Γ. στάσεων αφέντη και κυρίαρχου φύλου, όπως ήδη εξηγήσαμε. Απλώς στην αποβολή της υποτακτικής και παθητικής στάσης. Αυτό προϋποθέτει αντίστοιχα αποβολή

1. Βλ. σχετικά για το πλησίασμα των ρόλων των φύλων το πολύ ενδιαφέρον έργο της ELISABETH BARDIN, *L' un est l' autre*, Παρίσι, O. Jacob, 1986.

και του «ματισμού», του εξουσιαστικού «ανδρισμού». Ποιές συνέπειες θα έπρεπε να αναμένουμε από τις παράλληλες αυτές αλλαγές; Κάποια αύξηση της γ.ε. που, πάντως, δεν θα πρέπει να φθάσει τη σημερινή αντρική, αφού οι Γ. δεν θα υιοθετήσουν τα πρότυπα της σημερινής αντρικής κυριαρχικής συμπεριφοράς. Αλλά και κάποια μείωση της α.ε., που δεν θα πρέπει, πάντως, να φθάσει το σημερινό χαμηλό επίπεδο της γ.ε., αφού δεν βαίνουμε προς μεταστροφή του αντρικού φύλου σε υποτακτικό και παθητικό.

Αυτό αποτελεί μία εύλογη υπόθεση, της οποίας την επαλήθευση ή όχι θα προσφέρει κυρίως η πράξη.

4. Σ' αυτό το σημείο θεωρώ χρήσιμο να τονίσω ότι η αφομοίωση της αλλαγής των ρόλων των φύλων σε μια κοινωνία και η αντίστοιχη πραγματική αλλαγή της θέσης τους είναι διαδικασίες μακρόχρονες και δυσχερείς.⁽¹⁾

Από την παιδική ηλικία απορροφούμε ασυνείδητα από το οικογενειακό περιβάλλον τους σχετικούς ρόλους μας ως Α. ή Γ., που ριζώνουν στο υποσυνείδητό μας και είναι πολύ δύσκολο στη συνέχεια να ξεριζωθούν, ιδίως αν τα οικογενειακά βιώματα ακολουθηθούν αμέσως από παρόμοια σχολικά και ευρύτερα κοινωνικά. Ακόμη και άτομα, ιδίως Α. αλλά και Γ., που ενήλικα πλέον αναγνωρίζουν νοητικά την ορθότητα των νέων ιδεών για την ισότητα των δύο φύλων, δεν κατορθώνουν να αποδιώξουν τα συναισθηματικά χρωματισμένα και βαρειά ριζωμένα στερεότυπα. Και δυσκολεύονται πολύ να αλλάξουν συμπεριφορά, με αποτέλεσμα συχνά στην πράξη να εφαρμόζουν τα αντίθετα.

Γι' αυτό κανονικό είναι ο ρυθμός της αλλαγής της εγκληματικής συμπεριφοράς των Γ. να είναι πολύ βραδύς, αφού οι σχετικές κοινωνικο-οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές γίνονται με αργό ρυθμό, η ευρεία διάδοση της αποδοχής τους βραδύτερα και η κοινωνική αφομοίωση και η οριστική επικράτησή τους πάνω στα παλαιά στερεότυπα ακόμα βραδύτερα.⁽²⁾

Κι' όταν ακόμα έχει πραγματοποιηθεί κάποια νομοθετική αλλαγή που αποκαθιστά σε ένα τομέα την ισότητα των φύλων, δεν πρέπει να περιμένουμε αμέσως αλλαγή συμπεριφοράς των Γ. (και ακόμη λιγότερο των Α.) τουλάχιστο σε πλατιά στρώματα. Η ισότητα πρέπει να μπει στην πράξη της ζωής και να επηρεάσει σε ευρεία κλίμακα καταλυτικά τα στερεότυπα των ρόλων και των δύο φύλων. Μόνο τότε μπορούμε να περιμένουμε και ευρύτερη αλλαγή της συμπεριφοράς της Γ. γενικότερα, και της εγκληματικής συμπεριφοράς της ειδικότερα. Με άλλα λόγια, θα απαιτηθεί παρέλευση χρόνου όχι λίγου για να επηρεάσουν ορισμένες εξισωτικές αλλαγές τη γ.ε., ποσοτικά και ποιοτικά, σε αξιόλογο βαθμό.

Εννοείται ότι όλες οι παραπάνω υποθετικές προβλέψεις για την εξέλιξη της γ.ε. και της α.ε. προϋποθέτουν τη συνέχιση της σημερινής πορείας προς την ισότητα υπό

1. Βλ. σχετική νύξη παρακ. Β'. Κεφ. Τρίτο στην στ' κριτική παρατήρησή μου πάνω στη θεωρία της Adler και στο ίδιο Κεφ. σ. 181.

2. Εσφαλμένος, επομένως, είναι ο ισχυρισμός του W. GOVE ότι επειδή δεν υπάρχουν ήδη σοβαρές επιπτώσεις στη φαινομενολογία (ποσοτική και ποιοτική) της γ.ε. παρά το γυναικείο κίνημα, πρέπει να συμπεράνουμε την ανεπάρκεια ή την ακαταλληλότητα της κοινωνιολογικής εξήγησης των ιδιαιτεροτήτων της γ.ε. (βλ. W. GOVE, ό.π., σ. 117).

ανάλογες κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες. Αλλά ποιός μπορεί να αποκλείσει κάποιες απρόβλεπτες αλλαγές κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές, που να μειώσουν ή αυξήσουν την εγκληματικότητα γενικά; Ή που να μειώσουν, π.χ., γρηγορότερα την α.ε. —αναλογικά με τη γ.ε.— ώστε μια προσέγγιση γ.ε. και α.ε. να γίνει ταχύτερα από όσο περιμένουμε; Αυτό το τελευταίο δεν είναι απίθανο να συμβεί αν οι Α. προχωρήσουν με ταχύτερο από το σημερινό ρυθμό στην αλλαγή νοοτροπίας που αφορά το δικό τους ρόλο στην κοινωνία. Αν, δηλαδή, αποβάλουν ταχύτερα από ό,τι ως τώρα μέρος της υπεροψίας και επιθετικότητας του «ανδρισμού» που τους επιβάλλει ο ρόλος του κυρίαρχου φύλου.⁽¹⁾ Κανονικά αυτό πρέπει να συμβεί παράλληλα με την αλλαγή ρόλων και θέσης της Γ. (προς αντίθετη φορά). Είναι, μάλιστα, κανονικό μελλοντική τυχόν μεταβολή της σχέσης μεταξύ της α.ε. και γ.ε. να μην οφείλεται μόνο σε κάποια αύξηση ή επιβάρυνση της γ.ε. αλλά και σε κάποια αντίστοιχη μείωση (όχι αναγκαστικά αριθμητική αλλά σε ποσοστιαία σχέση με τη συνολική) ή ελάφρυνση της α.ε.

Η πιθανολογούμενη πρόβλεψη, λοιπόν, θα ήταν, κατ' εμέ, ότι η προσέγγιση των ρόλων και της θέσης των δύο φύλων θα επέφερε και βαθμιαία προσέγγιση γ.ε. και α.ε. λόγω δύο τάσεων αντίθετης φοράς: μιάς αυξητικής και επιβαρυντικής τάσης της γ.ε. (αναλογικά με την α.ε.), που ωστόσο δεν θα έφθανε την α.ε. ανδροκρατικών κοινωνιών: μίας μειωτικής και ελαφρυντικής τάσης της α.ε. (αναλογικά με τη γ.ε.), που ωστόσο δεν θα έφθανε τη γ.ε. ανδροκρατικών κοινωνιών για τους λόγους που παραπάνω εκθέσαμε.

Πράγμα που σημαίνει ότι η συνολική εγκληματικότητα πάνω-κάτω ούτε θα έχανε ούτε θα κέρδιζε από την επικράτηση της ισότητας των φύλων.

Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι η συνολική εγκληματικότητα (Α. και Γ.) δεν θα μπορούσε, παρά ταύτα, να αυξηθεί για άλλους γενικούς κοινωνικούς λόγους, όπως ήδη υπαινιχθήκαμε (π.χ. πόλεμος, σοβαρή οικονομική κρίση).

5. Πέρα, όμως, από αυτά, νομίζω ότι και οι εγκληματολόγοι οφείλουμε να έχουμε μια ευρύτερη αντίληψη του κοινωνικού συμφέροντος, το οποίο δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στη μείωση της εγκληματικότητας. Συγκεκριμένα, αν υποθεθεί ότι το Κράτος μπορούσε να εγκαθιδρύσει ένα μακρόχρονο (ώστε να δημιουργηθεί εθισμός υπακοής και υποταγής) ανελεύθερο καθεστώς πλήρους αστυνόμευσης των πολιτών, είναι πολύ πιθανή η μείωση της γενικής εγκληματικότητας. Ποιός, όμως, θα τολμούσε γι' αυτό το λόγο να ισχυρισθεί ότι αυτό το καθεστώς είναι προτιμητέο; ότι δηλαδή είναι κοινωνικά επωφελέστερο να υποφέρουν όλοι οι πολίτες από τη στέρηση ελευθερίας και τον εξανδραποδισμό τους παρά μικρός αριθμός ατόμων από κάποια αύξηση της εγκληματικότητας; Με άλλα λόγια, ότι είναι προτιμότερη η θυματοποίηση όλων σχεδόν των πολιτών από την τυραννική εξουσία παρά η θυματοποίηση λίγο περισσότερων ατόμων από τους πολίτες παραβάτες του Π.Ν.; Αν υποθεθεί ότι η α.ε. θα μπορούσε να φθάσει τα ποσοτικά και ποιοτικά επίπεδα της γ.ε. με την περιέλευση

1. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει καθόλου αύξηση καταπίεσης του Α., αλλά απλώς μείωση της καταπίεσης της Γ. Στην πραγματικότητα και ο Α. θα απελευθερωθεί με την ισότητα των φύλων από πολλές καταπίεσεις (βαρείς, υλικές και μη, υποχρεώσεις προς την οικογένεια, τις άγαμες θυγατέρες ή αδελφές, ψυχικό καταναγκασμό να παριστάνει το υπερέχον όν. κ.λ.).

και των Α. στη μειονεκτική θέση που βρίσκονται ακόμα σήμερα οι Γ., θα ήταν τέτοια ρύθμιση του εγκληματικού προβλήματος ανεκτή;

Ακόμα, λοιπόν, και αν η κανονική πρόβλεψη ήταν ότι η απελευθέρωση της Γ. θα είχε ως αποτέλεσμα κάποια αναλογική (πάνω στη συνολική εγκληματικότητα) αύξηση ή επιβάρυνση της γ.ε. που δεν θα εξουδετερωνόταν από κάποια αντίστοιχη μείωση της α.ε. (μείωση που ωστόσο θεωρώ κανονικά προβλεπτέα) και πάλι δεν θα δίσταζα να ταχθώ ανεπιφύλακτα υπέρ της προώθησης της ισότητας των φύλων. Θεωρώ, ότι θα αποτελούσε πολύ μικρότερο κακό κάποια αύξηση των εγκλημάτων –έστω και μερικών σοβαρότερων– που θα διέπρατταν οι Γ. εγκληματίες, παρά να συνεχίσουν να υποφέρουν όλες οι Γ., δηλαδή να ζει ζωή στερημένη και καταπιεσμένη ο μισός πληθυσμός κάθε κοινωνίας, ο γυναικείος.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ακόμα ότι, στην περίπτωση που περισσότερες Γ. θα εύρισκαν διέξοδο των αποστερήσεών τους (frustrations) στο έγκλημα, θα ελαττωνόταν αντίστοιχα ο αριθμός των νευρωτικών και καταθλιπτικών Γ. που ζουν αφόρητες ψυχικές καταστάσεις, πιο ανώμαλες ψυχικά από εκείνη του παραβάτη του ποινικού νόμου. Αλλά θα βελτιωνόταν η κατάσταση και όλων των υπολοίπων Γ., που σιωπηλά υπομένουν οδηγηρές ψυχικές καταστάσεις ελαφρότερης μορφής τις οποίες προκαλούν η υποταγή και καταπίεση (στην εποχή μας λιγότερο ανεκτή, από όλες τις καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες, παρά σε προηγούμενες εποχές). Και οι βλαβερές κοινωνικές και ειδικότερα οικογενειακές επιπτώσεις αυτής της ψυχολογικής κατάστασης πολύ σοβαρού αριθμού Γ. είναι πολύ μεγαλύτερης εμβέλειας από την κάποια αύξηση του μικρού αριθμού των Γ. που διαπράττουν ποινικά αδικήματα.

6. Συμπέρασμα: Η ισότητα των φύλων και η αλλαγή των ρόλων τους κανονικά δεν πρέπει να θεωρηθεί ως παράγοντας συντελεστικός της αύξησης της συνολικής εγκληματικότητας. Πρέπει, πάντως, κανονικά να οδηγήσει στην πραγματοποίηση αξιοπρεπέστερης και ευτυχέστερης ζωής του μισού πληθυσμού, του γυναικείου, με αποτέλεσμα –ανάμεσα σε πολλά άλλα ευεργετικά και για το κοινωνικό σύνολο αποτελέσματα– τη μείωση των νευρωτικών και καταθλιπτικών φαινομένων στις Γ. Και σε επιτυχέστερες και συνεπώς ευτυχέστερες για Α. και για Γ. διαφυλικές σχέσεις.